

نشرت بنامه آستان قدس

دو تکه از تفسیر ابو الفتوح رازی

(۲)

نسخه از لحاظ نشان دادن رسم الخط قدیم و شیوه کتابت قرن ششم ماخذ معتبری

است و باین عبارت ختم
میشود :

د آخر الجزو السابع

عشر من تفسیر القرآن

والله المشکور علی جمیع

الاحوال والحمد لله ذی

المن والافضال والصلوة

علی النبی الماتم واهل

بیتہ اعم الطلا (کذا)

وقع الفراغ من زمرة

(۱) وقت الضحوم (۲)

یوم الاحد لخمس لیل

خلت من شهر ربیع -

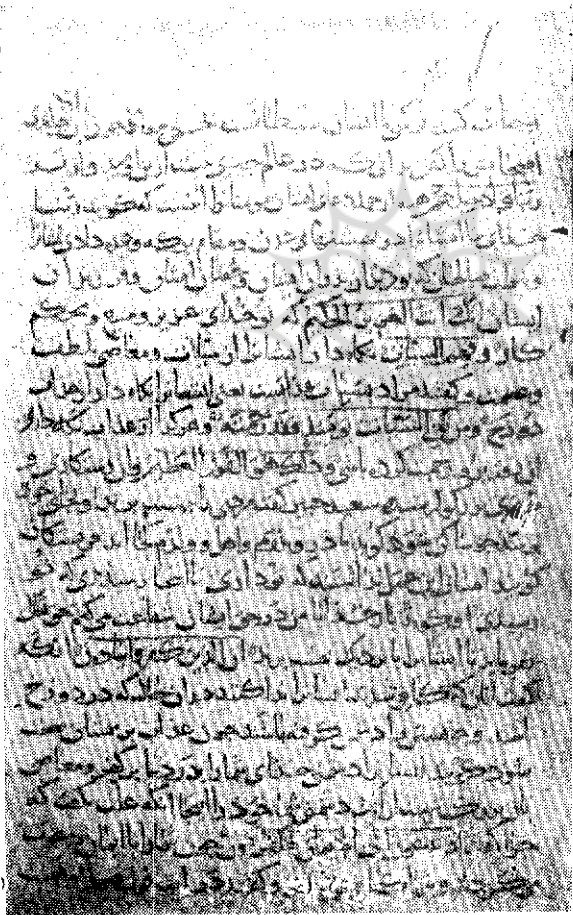
الاول علی یدی العبد

المدنّب الفقیر الفریب -

الراجی الی رحمة ربّه

حیدر بن محمد بن اسمعیل -

بن سلیمه بن ابراهیم

۱- کذا در اصل شاید من زبرته (از ماده زبر نوشتن) ۲- شاید وقت الضحوم (از ضحی)

من یوم ۲ - میرزا سعیدخان وزیر دول خارجه سابق که بعدها مدتی نایب تولیه آستان قدس بوده است (از افادات استاد فیاض)

(کذا) الاردلانی النیسابوری سنة ستة وخمسين و خمسمائه »

چند جا مهر وقف در هاشم اوراق نسخه پنجم میخورد و در دو صفحه آخر بن اوراق این یادداشتها را عمال آستان قدس نوشته اند:

« بتاریخ روز جمعه هفدهم شهر جمادی الاولی ۱۳۱۲ ملاحظه و داخل عرض شد ،
 مهری با عبارت ناخوانا، ملاحظه شد مهربا عبارت « انا عبد من عبد محمد »
 « بتاریخ روز سه شنبه ۱۱ شهر رمضان المبارک هذه السنة تنکوز فیل ۱۲۹۳ ملاحظه
 شد » « مهرو من الملک » « بتاریخ روز یکشنبه ۱۳ جمادی الاخره ۱۲۹۷ داخل عرض ۱۱۰
 مجدد شد » ، « مهر سعید الانصاری »

آیات به خط نسخ درشت (هر صفحه ۱۱ سطر) و نیمه اعراب نوشته شده اند . تفسیر
 به خط درشت و نسخ مانند (هر صفحه ۲۰ سطر) نوشته شده است ترجمه آیات را با قلم ریز و
 با اصطلاح خفی در زیر آیات نوشته اند .

غالباً در بخش تفسیر، آیات را با خطی قرمز مشخص کرده اند و ظاهر این خطها الحاقی
 است و بوسیله یکی از دارندگان یا خوانندگان نسخه باصل افزوده شده است .
 چون نسخه بسیار قدیمی است و شیوه نگارش آن در خور توجه است نمونه هایی
 را از آن بی تغییری در شیوه نگارش نسخه نقل می کنیم . از سوره مبارکه الجاثیه:

نسخه چاپی (۱)

بنام خدای بخشاینده بخشاینده مهربان (۱)
 حم فرو فرستادن از خدای عزیز و
 درستکار است (۲) بتحقیق در آسمانها
 و زمین هر آینه آیتهاست مرگروندگان
 را (۳) و در آفرینش شما و آنچه
 بر اکنده میشود از جنبنده ها آیتهاست
 برای گروهی که یقین کنندگان اند
 (۴) و اختلاف شب و روز و آنچه فرستاد
 خدا از آسمان از روزی پس کرد زنده
 بآن زمین را بعد مردنش و گردش بادها
 آیتهاست برای گروهی که میبایند (۵)

نسخه خطی

بنام خدای بخشاینده بخشاینده (۱)
 فرستادن کتاب از خدای قوی محکم
 کار (۲) در آسمانها و زمین دلایلی
 هست مومنانرا (۳) و در آفریدن
 شما و آنچه می بر اکنده از رونده ها
 (الحاقی است) علاماتی است که گروهی
 را که یقین دانند (۴) و کردیدن
 شب و روز و آنچه فرو فرستاد خدای
 از آسمان از روزی زنده کرد بآن
 زمین را پس مرکش و کردانیدن
 بادها علاماتی هست گروهی را که
 خرد دارند (۵)

همین نمونه ارزش نسخه را بخوبی آشکار میسازد و نشان میدهد نسخه مورد بحث برای تهیه متن انتقادی از کتاب بسیار درخور شایسته است •
نمونه دیگر از رسم الخط نسخه از سوره مبارکه الاحقاف:

نسخه چاپی (۱)

«فرو فرستادن کتاب از خداوند عزیز درستگار (۲) نیافریدیم آسمانها و زمین را و آنچه میان آندو است مگر بر راستی و مدت نامبرده و کسایکه کافر شدند از آنچه بیم کرده شدند روگردانند (۳) بگو آیا دیدید آنچه میخوانید از غیر خدا بنمائید مرا چه چیز آفریدند از زمین یا مر آنها را شر کتی است در آسمانها بیاورید مرا بکتابی از پیش این یا از دانشی اگر هستیید راستگویسان (۴) و کیست گمراه تر از آنکه میخواند از غیر خدا کسی را که استجاب نکند مر او را تار و زستخیز و آنها از دعاء خودشان بی خبر اند (۵)»

نسخه خطی

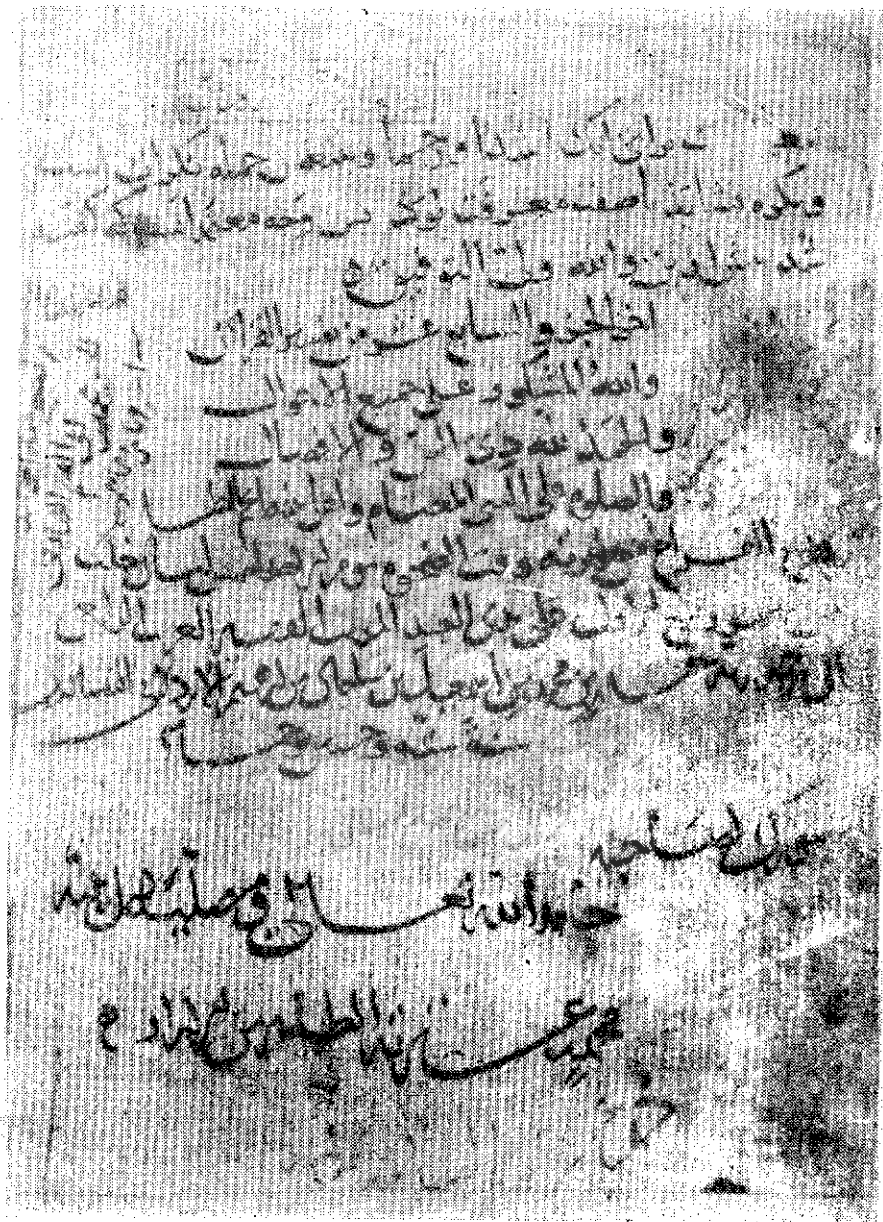
«فرو فرستادن کتاب از خدای قوی محکم کار (۲) نیافریدیم آسمانها و زمین را و آنچه میان است مگر بر راستی و وقتی نام زد و آنان که کافر شدند از آنچه میترسائیدند ایشانرا برگشته اند (۳) بگو بینی انسج میخوانی مر خدای بنمای مرا تا چه آفریده اند از زمین یا ایشانرا انبازی هست در آسمانها بیاری من کتابی از پیش این یا روایتی از علم اگر شما راست کری (۴) و کیست کم راه تر از انک خواند بجز خدای انرا که اجابت نکند او را تا بروز قیامت و ایشان از خواندن ایشان غافل باشند (۵)»

نمونه بی از تفسیر آیات :

«قدیم جل جلاله بر سبیل منت و تذکیر نعمت گفت ما کشادیم برای تو کشادنی ظاهر این قول انکس است که گفت فتح حدیبیه (نسخه چاپی حدیبیه) یا فتح خیبر خواست و ان دو فتح بود یکی ماضی یکی حال و انک حال بود اید بس بس از حصول این آمد برای آن بلفظ گفت و بر این قول ایت بر ظاهر خود باشد مجاهد و عوفی گفتند فتح خیبر است جابر گفت فتح حدیبیه است و اما بر سبیل وعد و بشارت گفت انا فتحنا علی معنی سفتح ماتر افتح خواهیم دادن یعنی فتح مکه و این قول قتاده است و قولی است جامع هر دورا ۱۰۰۰ الخ» (تفسیر آیه انا فتحناک فتحا مینا از سوره الفتح)

بطور کلی در این نسخه - مثل همه نسخه های قدیمی - کلمات کم نقطه هستند •
دلهای فارسی غالباً ذال است • پ و چ و ک را کاتب بوج و ک نوشته است. می استمرار در

افعال جدا است مثل : می گویی ، می گفت ، می کردومی زدم •
 باء تاکید یا اضافه متصل نوشته شده است: بیغامبران، بمن، بافریدن (به آفریدن)
 ، بمعنی، بنویسد و بقیع . را با غالباً متصل به کلمات ماقبل است : ایشانرا ، زانانرا ، مؤمنانرا ،
 منافقانرا و برزگرانرا •

علامت اضافه در کلمات مختوم به ه بصورت ی کوچکی نوشته شده است؛ فریشته‌ی و معجزه‌ی و نتیجه‌ی و پهلوی و دسته‌ی. است کاهی بدون الف است مثل: بسیار است شب قدر است. مستحبت (مستحب است) و آنست و گاهی هم با الف : دورگت است، دشمن- ما است .

این غالباً این نوشته شده است، درین، برین. آنچه و آنکه برسم قدیم انک وانج نوشته شده است . کله-ات مختوم به ه در جمع به ها بدون ه نوشته شده اند: میوها (میوه ها) . ی مفرد دو نقطه در بالا دارد . ترا (تورا) و خشنودی همه جا بدین صورت است .

جالب اینکه شیوه کتابت نسخه خیلی با آنچه امروز متداول است نزدیک است و بغیر از چند مورد معدود فرقی و یا اختلافی فاحش ندارد .

ب - نسخه مورخ ۵۵۷

صنیع الدوله (محمدحسن خان اعتماد السلطنه) در باره این نسخه چنین نوشته است: (۱) « تفسیر ابوالفتوح وقفی ابن خاتون ۱۹ سطرری جلد کاغذی (۲) جلد یعنی یکجلد) . »

در فهرست چاپی کتابخانه آستان قدس چنین نوشته اند (۳) ۱۳۶۵ - روض- الجنان مکرر ایضا این نسخه قطعه ایست از او آخر (۴) سوره (المزمل) تا آخر قرآن که آخر کتاب است» .

اول نسخه (از نیمه اندکی او تخییر را باشد) آخر نسخه (نعم النصیر و وقع الفراغ منه الخ) آخر نسخه یک ورق زاید است مشتمل بر تعداد حرف قرآن و پس از آن دعائی است تاریخ کتابت سنه (۵۵۷) کتاب ابو زید بن (بید؟) (۱) ابن محمد بن الحسین بن الحسن بن محمد بن یونس البرادستانی مقیم (لسفیدمن بسابو ۹۹) (۵) خطی نسخ ۱۹ سطرری وقفی ابن خاتون سال وقف (۱۰۶۷) عدد اوراق (۱۸۲) طول ۱ گره و ۸ بهر عرض یک گره و ۲ بهر قفسه ۰۰۰۰ (کذا) «

تقریباً خلاصه این مطالب را در فیش کتاب نقل کرده اند بدین قرار روض الجنان فارسی مفسر شیخ ابوالفتوح خزاعی نیشابوری نسخ ۱۹ سطرری سال تحریر ۵۵۷ عدد اوراق

۱ - مطلع الشمس ج ۲ ص ۴۸۶ کتب تفاسیر عامه

۲ - حالا نسخه جلد چرمی و سیاه دارد

۳ - فهرست کتابخانه آستان قدس جلد ۱ فصل سوم صفحه ۴۵ و ۴۴

۴ - کذا دراصل

۵ - کذا دراصل

۱۸۲ جزء کتب تفسیر شماره ۱۳۶ شماره عمومی ۱۳۳۸ واقف ابن خاتون تاریخ وقف ۱۰۶۷ طول ۱۸ عرض ۱۲ سانتیمتر».

آنچه باید نوشته شود این است که کاتب ظاهراً اهل برآستان باید باشد نه برآستان. برآستان دهی است از قرای قم (۱) و این عبارت از متن نسخه دلیل فرض ما است: ووقع الفراغ منه عند طلوع الشمس يوم الاحد الرابع والعشرين من جمادى الاخره سنه سبع وخمسين و خمس مایه - مائه (نقطه دارد ولی مثل اینکه الحاقی است) هجریه کتبه العبد الضعیف المحتاج الی رحمه الله تعالی ابو زید بن بیدان بن محمد بن الحسین بن الحسن بن محمد بن یونس البرآستانی مقیم ۰۰۰۰ (۲)

ظاهراً قطع نسخه بیشتر بوده و بعد در صحافی برش داده اند بهمین جهت قسمتی از نوشته های اولین صفحه و ورق اول آن از بین رفته است در این صفحه با خط درشت و نسبتاً خوش و مرکب سیاه پر رنگ نام کتاب را چنین نوشته اند: لامن جمله تفسیر الزاهد والشیخ العالم العامل ابو الفتح الرازی نعمه الله بفرانه واسکنه بحبویه چنانه».

این صفحه پراست از یادداشت های عمال آستان قدس و دستنویسهای از دارندگان نسخه از جمله «بتاریخ شهر محرم الحرام سنه ۱۳۵۰ داخل عرض شد (۳)» و «بتاریخ شهر ربیع الاول ۱۹۹۶ داخل عرض شد» و «بتاریخ ۸ شوال المکرم ۱۲۷۲ داخل عرض شد» و «بتاریخ شهر محرم الحرام سنه ۱۱۵۴ نخا فوی نیل داخل عرض کتابخانه سرکار فیض آثار شد» و «مهری با عبارت «بحیی الرضوی» و «قد اتفق التصرف فيه (۴) ۰۰۰۰ محمد المشهر بابن خاتون فی شهر سنه ۱۰۳۹ (۶)» و «مهری با عبارت «ابو ۰۰۰۰ (۵) محمد بن علی السمی بابن خاتون».

چند دستنویس دیگر در دو صفحه آخر نسخه هست که یکی از آنها مومن الملک را دارد و در تاریخ روز پنجشنبه ۱۳ شهر رمضان المبارک هذه السنه تنکوز نیل ۱۲۹۳ نوشته شده است.

در چند جامه بزرگی است با این عبارت: «این کتاب را با سیصد و نود و نه جلد

۱ - مرء آة البلدان ج ۱ ص ۱۹۳

۲ - دراصل دو کلمه است که اولی ناخواناست و دومی که درست خوانده نمیشود احتمال می رود بشاپویه باشد

۳ - توضیح عرض پیش از این آمد

۴ - در صحافی از بین رفته خوانده نمیشود

۵ - بدرستی خوانده نمیشود

دیگر وقف آستانه حضرت علی ابن موسی رضا نمود اضعف عباد الله العنی ابن شیخ محمد مومن اسداله الخاتونی که ساکنان مشهد مقدس از مطالعه آن بهره مند گردند هر که بفرشد بلمنت خدا و نقرین رسول و غضب امام گرفتار شود ۱۰۶۷» .

آقای او کتابی درباره ابن خاتون - واقف نسخه - چنین نوشته است : « ابن خاتون شیخ اسدالله بن شیخ محمد مومن • ترجمه اش بنظر نرسیده کتاب فرامد القلائد (۱۱۹) نحو و صرف خطی که برای شیخ محمد ابن خاتون عاملی در ۱۰۴۰ نوشته شده از جمله کتب وقفی مشارالیه است از این قرینه گمان میرود که از خاندان معروف ابن خاتون عاملی باشد بالجمله تاریخ وقف کتب ابن خاتون سال ۱۰۶۷ است . »

این نسخه تمیز و سالم مانده است فقط ورق دوم (از اول نسخه) را نو نویسی کرده و بر اصل افزوده اند . چند ورق از آغاز نسخه نیز که پریشان بوده صحافی و مرتب شده است .

آیات قرآنی با قلم درشت و تمام اعراب (هر صفحه ۱۰ سطر) نوشته شده است و ترجمه ها در زیر آیات با خطی ریز تر (با اصطلاح خفی) .

غلط چاپی (مصادر زوزنی)

م ی د

ودن

صفحه ۶۴ سطر ۸

شعبه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

دکتر رسا

از سخنان محمد (ص)

ولوع النفس باللذات یردی

مرا پندی چو در آویز گوش است

ز استاد بزرگ از عهد خوردی

به نا بودی کشد افراط در عیش

ولوع النفس باللذات یردی